Johan Winkler en het Oera-Linda-Boek,

(een inleidende studie)

door Dr. M. DE JONG HZN.

> Al mei it just net noflik hjitte,
> Dat immen mei de roskaem pielt,
> Dy wier is, scil hun sizze litte,
> As hy mar klear de wierheit fielt . . . .
>
> H. T. VAN WARNERS.

In 1916 overleed te Haarlem op 75-jarige leeftijd de heer Johan Winkler, bekend folklorist, van huis uit geneesheer, van 1865—75 als zoodanig te Leeuwarden gevestigd, waar hij geboren was; beoefenaar van de Friese taal en geschiedenis, in zijn Leeuwarder tijd bestuurslid-bibliothecaris van het *Friesch Genootschap van Geschied-, Oudheid- en Taalkunde,* de laatst-overgeblevene van hen, die over de wieg van het Oera-Linda-Boek gestaan hadden, als weleer de Pleiaden over Klaasje Zevenster, onbewust van de herkomst van het wicht; hij was getuige geweest van al de tobberij der eerste jaren, van de trage groei van handschrift tot boek. En voor en na de uitgave had hij de eerste schermutselingen over de echtheid meegemaakt en zich niet onbetuigd gelaten.

Winkler's overlijden was een gebeurtenis voor het *Friesch Genootschap* en voor allen, die in Frieslands verleden en Friese cultuur belang stelden. In 1907 immers had Winkler bij het Genootschap in bewaring gegeven een kistje, dat naar zijn zeggen de bescheiden bevatte, die de openbaring zouden brengen van het geheim van het Oera-Linda-Boek. Cornelis over de Linden, de Helderse meesterknecht aan de Marine-werf, was volgens hem de vervaardiger niet.[1]) Wie het dan wel was of waren, zou uit de gedeponeerde stukken blijken . . . . na Winkler's dood.

Want pas dan, zoo had hij bepaald, zou het geheim ontsluierd mogen worden.

Toen nu Winkler van deze aarde verscheiden was, werd het kistje in de bestuursvergadering van 18 Maart 1916 geopend.

Het bleek te bevatten: een aantal brochures, kranten, enz. alle op het Oera-Linda-Boek betrekking hebbende, en voorts een aantal brieven van verschillende personen, de meeste van

[1]) Dit werd vrij algemeen aangenomen op gezag van de Kamper taalgeleerde J. Beckering Vinckers.

Verwijs, aan Winkler gericht, benevens een memorie van Winkler's hand. In dit schrijven nu, dat de sleutel tot het geheim moest bevatten, werd beweerd, dat de vervaardigers van het Oera-Linda-handschrift waren: Dr. Eelco Verwijs en zijn academievriend Ds. François Haverschmidt, van 1862—64 predikant bij de Ned. Herv. Gemeente aan Den Helder, daarna te Schiedam, als Piet Paaltjens toen en later algemeen bekend. Scheepstimmerbaas Over de Linden was naar de beschouwing van Johan Winkler niet meer dan de handlanger dier beide heren geweest.

De opbrengst van het kistje was voor het Genootschapsbestuur een grote teleurstelling. Wel is waar was reeds lang te voren bekend geworden, welke personen Winkler op het oog had. In zooverre wist men dus, hoeveel men te wachten had. De teleurstelling, waaraan Mr. Boeles in *De Vrije Fries* uiting gaf [1]), was dan ook meer het gevolg hiervan, dat men verwacht had — en met recht mocht verwachten — dat Winkler, indien ook al geen positieve bewijzen, dan ten minste zoodanige gegevens aan het licht zou brengen, dat zijn opvatting daardoor hoogstwaarschijnlijk, althans aannemelijk gemaakt zou worden.

Dit nu is, we moeten het Mr. Boeles toegeven, niet geschied. De gedrukte stukken brachten natuurlijk geen nieuws; de geschreven stukken echter ook niet; de brieven van Verwijs schenen veeleer in tegenspraak met Winkler's beweren; en de memorie van Winkler zelf. . . . ja, wat bracht die voor nieuws? In hoofdzaak slechts dit: Zij gaf de *persoonlijke* motivering van de mystificatie, die echter voor de beide hoofdaanleggers niet dezelfde geweest zou zijn. Volgens Winkler was het er Verwijs alleenlijk om te doen geweest, de toenmalige archivaris van Leeuwarden, W. Eekhoff, die als geschiedschrijver van Friesland en van Leeuwarden naam had, er in te laten lopen. Bij Haverschmidt zou de bedoeling voorgezeten hebben, het openbaringsgezag van de Bijbel aan te tasten.

Zooverre de laatste betreft, weet Winkler letterlijk niets tot staving van zijn vermoeden bij te brengen; Verwijs' motieven licht hij toe met een aantal mededelingen over de persoonlijke verhouding tussen de stedelijke en de provinciale archivaris. Eekhoff schijnt een man geweest te zijn, die zich in het dagelijks leven door een ietwat afgemeten deftigheid onderscheidde. We

---

[1]) De Vrije Fries, XXV, bl. 32, vv.

kennen Verwijs, ook uit Verdam's levensbeschrijving, genoeg, om te weten, dat zoo iets onfeilbaar zijn spotlust moest opwekken. Eekhoff, zoo herinnert Winkler, hield hardnekkig vast aan de ouderwetse titulatuur archivar*ius*, schoon toenmaals reeds al zijn collega's zich archivar*is* noemden. Dit moet Verwijs aanleiding gegeven hebben, Eekhoff bij voorkomende gelegenheid „de laatste der archivariussen" te noemen. Een ander maal betitelde hij hem als „Wopke de Profeet".

Verwijs' toeleg met het O. L. B. mislukte, zoo zegt Winkler. Eekhoff liep niet in de val. [1] Er werd echter een ander slachtoffer gemaakt. Dr. J. G. Ottema, conrector van het Leeuwarder Gymnasium, spande zich uit alle macht voor de zaak, alsof zij de hoogste eer van Friesland gold en rustte niet, voor hij in 1872 het Oera-Linda-Boek, met de vertaling in het Nederlands er naast, uitgegeven had. Verwijs, die jegens Ottema niets kwaads in zijn schild had gevoerd, liet niettemin de zaak op zijn beloop en hield zich verder op een afstand.

Tot zoover Johan Winkler.

In een in het Fries geschreven, zeer lezenswaard artikel [2]) heeft de heer J. J. Hof de opmerking gemaakt, dat degenen, namens wie Mr. Boeles sprak, vermoedelijk onder de indruk van de teleurstelling, Winkler's mededelingen toch wel wat àl te laag hebben aangeslagen. [3]) Deze opmerking is juist, maar ietwat vaag. Ik zou me aldus willen uitdrukken: Men heeft uitsluitend naar objectieve gegevens uitgezien en daardoor voor de subjectieve kant van Winkler's verklaringen geen oog gehad. De objectieve waarde van Winkler's memorie is, zooals ik te zijner tijd zal aantonen, nog geringer dan Mr. Boeles aannam. En evenwel had deze gewicht moeten hechten aan het feit, aan het blote feit, dat een man van eer, als Johan Winkler, die de lijdensgeschiedenis van het begin af meegemaakt had, in zijn ouderdom de behoefte gevoeld heeft, een verklaring af te leggen in handen van hen, die, naar hij veronderstellen mocht, zijn ernst begrepen, en wel in de plechtigste vormen, *bij wijze van testament;* dat deze man negen jaar vrede gehad heeft met zijn uiterste wilsbeschikking, en op hoge leeftijd

---

[1]) Zoo meende Winkler. Wij weten echter beter.

[2]) It Heitelân, jg. 1923, nrs. 19—23.

[3]) Aldaar, bl. 242.

is overleden zonder een enkel woord herroepen of enige nadere verklaring gegeven te hebben.

Hof zegt: „Ik heb Johan Winkler gekend, lange jaren. Als een goed mens, als een goed Fries, als een aristocraat van de geest, *als een orthodox Christen.* [1]) En ik weet voor mijzelf één ding: die man wenste niet de dood in te gaan met een lichtvaardige beschuldiging van medemensen op de lippen".

Dit getuigenis kan slechts strekken tot versterking van onze opvatting. Derhalve: De ernst en de integriteit van Johan Winkler hadden voor Mr. Boeles een argument moeten zijn — onder beneficie van inventaris natuurlijk — maar tòch een argument. Dat is de subjectieve waarde van Winkler's openbaarmaking, geheel op zichzelf beschouwd.

Uit de mededelingen van Hof betreffende zijn omgang — te Haarlem — en zijn latere briefwisseling met Johan Winkler, blijkt voorts, dat de oude man vele jaren met die Oera-Linda-geschiedenis omgepakt heeft. Ook dit is reeds op zichzelf een belangrijk subjectief gegeven; het bewijst, naast Winkler's ernst en integriteit, zijn nood en zorg.

Acuut werd de kwaal, toen in 1903, na een 25-jarige periode van schijndood, het Oera-Linda-Boek opnieuw in de litteratuur verscheen. In het opstel van F. Bezemer in het tijdschrift *Noord en Zuid*, jaargang 1903, dat in 1907 in de bundel *Nieuws uit Oude Boeken* herdrukt werd, zijn geen nieuwe gezichtspunten geopend. Integendeel! de schrijver behandelt het geval als een curiosum uit de oude doos en bepaalt zich tot een referaat van de opvattingen van Beckering Vinckers.

Winkler voelde zich verontrust. Hij zocht met de heer Bezemer en in het vervolg met ieder, die zich in krant of tijdschrift over het O.-L.-B. had uitgelaten, in verbinding te komen, om invloed uit te oefenen op de zienswijze der schrijvers. [2]) Zoo schreef in de *Oprechte Haarlemsche Courant* Steven Kleykamp (een schuilnaam), wiens identiteit Winkler vergeefs heeft trachten vast te stellen; zoo in *Het Boek*, van tijd tot tijd de stand van zaken opnemende, Dr. Burger; zoo ten slotte de heer Hof, die in *Hepkema* de zaak had aangeroerd. [3]) Er was iets,

---

[1]) It Heitelân, bl. 257. Cursivering van Hof.

[2]) Aldaar, bl. 244.

[3]) Aldaar, bl. 243.

dat Winkler dreef, om voor dezen allen en o.a. ook voor de heer J. T. Eekhoff, die in 't bijzonder werk maakte van het O. L. B. [1]), een tip van de sluier op te lichten, door soms één, maar ook wel eens — zoo aan de heer Eekhoff — beide de hoofdschuldigen aan het drogwerk met name te noemen. Zoo kwam het, dat Winkler's bedoelingen, wat de personen betreft, al lang geen geheim meer waren, toen het kistje geopend zou worden. Deze zooveel onrust verradende, onderhandse schrijverij, een vreemd en abnormaal verschijnsel bij een man, die zooveel gepubliceerd had als Johan Winkler, leidde niet tot het doel, had veeleer een averechts resultaat. Daardoor werd hem die Oera-Linda-historie tot een obsessie, waarvan hij zich tot elken prijs bevrijden wilde. In 1906 schreef hij aan Hof, dat hij bezig was alles na te snorren, wat met het O. L. B. in betrekking stond. Dat zijn de voorbereidende maatregelen voor zijn Oera-Linda-testament.

Zoo hoopte Winkler voor goed de boze geest te bannen, die hem zoo lang gekweld had en zijn laatste levensjaren te vrijwaren tegen ergernis. Sterk kwam dit uit in 1912, toen Hof in April en Juni twee artikelen schreef over het O. L. B. in het *Nieuwsblad van Friesland.* „Daarmee is die verdrietige zaak, die nu al 45 jaar mij veel verdriet en ergernis gegeven heeft, opnieuw opgehaald", schrijft Winkler. Het is haast roerend hoe hij zijn jongere vriend verzoekt, alles te doen, wat hij als redacteur *kan* doen, om te verhinderen, dat er nu verder over die kwestie geschreven wordt. Hij heeft immers te Leeuwarden zijn testament doen neerleggen. „Zoo graag wilde ik, dat men maar enkele jaren wilde wachten . . . ." [2])

Men mag wel aannemen, dat de heer Hof, wanneer hem toentertijd de betekenis van Winkler's depositie te Leeuwarden *voor Winkler zelf* bewust geweest was, bedoelde artikelen voorlopig in de pen gehouden had. Want dàt is het, wat wij hier uitdrukkelijk moeten vaststellen: bij alles, wat het verder mag zijn of niet mag zijn, is Winkler's testament in elk geval een hyper-subjectieve en, door de plechtige inbewaargeving van het kistje, *een symbolise verlossingsdaad.* Dit verklaart voldoende, hoe Winkler zich tevreden kon stellen met zoo'n pover „bewijs"-

---

[1]) Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen, VI, 1908, bl. 237, vv.

[2]) It Heitelân, bl. 255.

materiaal. Komt enerzijds de objectieve waarde daarvan nu nog sterker in verdenking, anderzijds wordt de subjectieve waarde ervan niet weinig versterkt. Wij mogen derhalve Winkler niet scheiden van die gegevens; hij heeft het zelf ook niet gedaan. Wij moeten m. a. w. het subject-Winkler *mede* tot object maken, d. w. z. de gegevens van het kistje niet anders beschouwen dan in verband met Winkler zelf. Dit geeft al aanstonds het volgende inzicht: Er bestond bij de mens Johan Winkler een diepe, een levende, een heilige, haast relegieuze overtuiging, dat alles, wat Beckering Vinckers in schijnbaar strenge bewijsvoering met overdaad van materiaal betoogd had, op drijfzand rustte en dat — om het minste te noemen en binnen Winkler's ervaringsgebied te blijven — Eelco Verwijs willens en wetens een onecht stuk, aan welks ontstaan hij mede schuldig was, de kring van het *Friesch Genootschap* binnengesmokkeld had. Deze, op inwendige ervaring berustende overtuiging is, wel te verstaan, *niet* te houden voor een *mening*, ge grond op enkele meer of minder betwistbare gegevens. Zulk een *mening* over de oorsprong van het O. L. B. zou voor ons volkomen waardeloos zijn. Neen, het gaat om een stuk leven, om het pond vlees, dat deze zaak van de oude man gevergd had.

We zullen nu in de eerste plaats de vraag stellen, die ook Hof zich gesteld heeft: Waaròm heeft die duistere zaak de oude Winkler zoo gekweld?

Wij zullen niet ontkennen, dat het hem niet onverschillig geweest is, of hij bij de goedgelovigen, dan wel bij de echtheidontkenners ingedeeld werd. Zoo zond hij nog in latere jaren aan Dr. Burger een exemplaar van de Leeuwarder Courant van Sept. 1871, bevattende een artikel van zijn hand, waaruit overduidelijk bleek, dat hij niet in de val gelopen was, in *die* val tenminste niet. Maar er is toch geen redelijke grond, om aan te nemen, dat Winkler's onrustige bedrijvigheid van 1903 en volgende jaren ten doel had zijn critise naam te redden. Wie had die aangetast? Niemand. En Bezemer zeker niet. Trouwens, de kwestie van echtheid of onechtheid wàs toen voor niemand een kwestie meer. Verder smeedt men geen *nieuwe* hypothese, als men *oud* inzicht bewijzen wil, en dan vooral geen hypothese, die zijn eigen critise naam volstrekt niet onaangetast laat. Want dit moeten we goed in 't oog houden: *De Verwijs-*

hypothese plaatst Winkler zelf in de rol van gedupeerde en is bovendien een verloochening van al wat hij vroeger zelf over de kwestie geschreven had.

Om met het laatste te beginnen: Winkler had indertijd het resultaat van Beckering Vinckers' onderzoek naar de schrijver volkomen aanvaard, zooals hij zich ook van ganser harte had aangesloten bij diens kritiek op de taal van het O. L. B. Dit komt in de eerste plaats tot uiting in een artikel van zijn hand in *De Nederlandsche Spectator* van 1877. [1]) Het was geschreven naar aanleiding van een voorafgaand anoniem stuk, waarin o.a. de volgende zinsnede voorkwam:

„In die dagen was de familie Over de Linden groot en het boek beroemd. Van alle kanten kwam men als in pelgrimage naar Den Helder om het eerbiedwaardig overblijfsel te zien".

„Zelfs in een stad in ons dierbaar vaderland was het gansch niet de bon ton aan de echtheid te twijfelen".

Die stad was Leeuwarden. En nu „stak" het Winkler *toentertijd* ongetwijfeld, dat hij bij de goedgelovige Leeuwarders ingedeeld werd.

Om te laten uitkomen, dat niet àlle Leeuwarders zich bij de neus lieten nemen, gaf hij een geregeld overzicht van wat hij in de handschrift-affaire gedaan had. Hij had opdracht gekregen van het *Friesch Genootschap* om het door Verwijs genomen afschrift van het O. L. B. op taal en inhoud te onderzoeken. In zijn — zeer sober — verslag [2]) had Winkler verklaard, dat het handschrift hem zeer verdacht voorkwam; dat de inhoud allervreemdst, deels mythologies, deels histories en de taal ten dele Oud-Fries was, maar dat er ook uitdrukkingen in voorkwamen, die van jonge dagtekening schenen te zijn, schoon hij geen antwoord kon geven op de vraag, wanneer, door wie en met welk doel het handschrift zou zijn vervaardigd. Nu — 1877 — kon hij er aan herinneren, dat hij en zijn vriend Gerben Colmjon, Verwijs' opvolger aan het Provinciaal Archief, reeds in 1871 polemiek gevoerd hadden met de verdediger van de echtheid tot het uiterste, de latere uitgever Dr. J. G. Ottema. Met zeer doorzichtige bedoeling kon hij gewag maken van Ottema's toorn over zijn hardnekkige ongelovigheid.

---

[1]) Het artikel is gedagtekend 14 Maart. Ook in het kistje gedeponeerd.

[2]) Verslagen van het Friesch Genootschap, bl. 202.

In een van zijn brochures had Ottema Johan Winkler gesignaleerd als de man, die in plaats van te zeggen: „Ik weet het niet", er de voorkeur aan gegeven had, zijn onkunde te bemantelen met een waanwijze minachting voor het Oera-Linda-Boek. Ottema had Winkler naderhand wel zijn verontschuldigingen aangeboden [1]), maar deze had zich de zaak zoo aangetrokken, dat hij zich genoopt gevoelde, af te treden als bestuurslid-bibliothecaris van het Friesch Genootschap.

Zoodat Winkler zelfs min of meer de houding aannam van een slachtoffer van zijn ongeloof aan de echtheid van het O. L. B.

Vrees voor zijn critise naam, het motief, dat Hof ten onrechte aanneemt voor Winkler's bedrijvigheid na 1903, deed dus toentertijd nog zijn volle werking. En Winkler gebruikte het juiste, het aangewezen middel, om het postvatten van verkeerde meningen te zijnen opzichte tegen te gaan: de publicatie. [2])

In genoemd artikel komt reeds uit, hoe hij zich bij voorbaat aansloot bij Beckering Vinckers' resultaten in zijn onderzoek naar de schrijver, wiens aanstaande ontmaskering hij zelfs het begin van het einde noemt. [3])

Hoe volkomen Winkler door Beckering Vinckers overtuigd werd, blijkt echter nergens beter uit dan uit een artikel van Winkler's hand in „Ostfriesisches Monatsblatt" van Juni 1877.[4]) Van 't boekje van B. V. heet het: „Man kaufe sich nur getrost das Büchlein und wird sich nachher über die 1½ Mark, welche es kostet, gewisz nicht beklagen". En verder: „Dieser und jener und vorab Dr. J. G. Ottema, der gar zu arg durch den Betrug mitgenommen und angeführt ist, hat dieses seiner eigenen schwachen Kritik zu danken. Kein Mann von tüchtiger Wissenschaft doch hat sich, so bald das ganze Oera-Linda-Buch zu lesen war, anführen und mitnehmen lassen". „Am Ende, wir Friesen können uns Glück wünschen, dasz endlich durch Dr. J. Beckering Vinckers' Bemühungen das Rätsel des vielbe-

---

[1]) Deze verontschuldigingsbrief behoorde tot de inhoud van het kistje.

[2]) Vergelijk hiermee zijn handelwijze na 1903.

[3]) Beckering Vinckers' brochure *Wie heeft het Oera-Linda-Boek geschreven?* was toen nog niet van de pers. Zij verscheen nog hetzelfde jaar (1877). Winkler was van de komst der brochure op de hoogte.

[4]) Ook in het kistje gedeponeerd.

sprochenen, berüchtigten Oera-Linda-Buchs für jeden Unbefangenen, für jeden Verständigen vollständig gelöst worden ist."

Duidelijker kon het niet gezegd worden. Het was in deze tijd, dat Winkler zelfs met Beckering Vinckers in vertrouwelijke correspondentie stond, één van zin in de Oera-Linda-zaak, zoo zelfs, dat B. V. Winkler kon aansporen de zaak eens in Friesland ter hand te nemen. [1])

Welk een minachting voor kritiekloze mensen als Ottema, die eigenlijk niet beter verdienen, dan hun geschiedt! Hoe duidelijk klinkt daardoor heen de toon: Ik dank u, dat ik niet ben gelijk deze. Die toon van blijde verzekerdheid zou eerst gesmoord moeten worden, voor er plaats kwam voor de theorie-Verwijs-Haverschmidt.

Verwijs — ach, hoe ver was Winkler er toenmaals van af, in hem de bedriegelijke vervaardiger van het O. L. B. te zien, zooals hij later deed. Toevallig had hij zijner in datzelfde Spectator-artikel gedacht.

Na opgemerkt te hebben, dat iedere Fries, in Friese taal en geschiedenis niet onbedreven, met hem tot dezelfde conclusie van onechtheid gekomen zou zijn, vervolgt hij: „Ja, dat Dr. Eelco Verwijs 't eerst eenige bladen van 't O. L. B. bij 't Friesch Genootschap van Geschied- Oudheid- en Taalkunde ter tafel bracht, is waar. Maar Dr. Verwijs is geen Fries en (ni fallor) met de eigenaardigheden der Friese taal niet zoo vertroud, om daardoor reeds terstond tot d'ontdekking van de valschheid van 't O. L. B. te kunnen komen. Voor zooverre ik weet, heeft-i dan ook nooit d'echtheid van 't O. L. B. onvoorwaardelijk verkondigd, noch verdedigd. Dat-i in 't begin twijfelde, 't bewijst eenvoudig, dat-i zelve te eerlijk was, om terstond zo grote oneerlijkheid bij een ander, bij den schrijver-eigenaar van 't handschrift, te kunnen vermoeden".

Ziedaar, Verwijs' rechtschapene onkunde onder de welwillende bescherming van de Friese expert Winkler. Hoe beschamend moet het voor deze geweest zijn, tot de erkentenis te komen — hoe dan ook — dat die onbevoegde het ding, dat hij niet beoordelen kon!.... zelf tot aanzijn geroepen had. Hoe meedogenloos hard en snijdend moet hem Verwijs' spotlach in de oren geklonken hebben. Daarbij voegde zich het besef, dat die Verwijs hem, juist hèm had uitgekozen voor het onderzoek

---

[1]) Blijkens brieven, in het kistje gedeponeerd, doch niet gepubliceerd.

van het manuscript. Want dat het Friesch Genootschap Winkler met het uitbrengen van rapport belast had, *was geschied op voorstel van Verwijs.* [1]) In welk licht moest hem nu zijn correspondentie met Verwijs verschijnen, diens vertrouwelijke brieven, diens pogingen om hem te overreden, het O. L. B. te vertalen!

Kunnen we er nog wel één ogenblik aan denken, dat Winkler zijn Verwijs-Haverschmidt-hypothese geopperd zou hebben, omdat het hem hinderde, dat zijn krities vermogen in twijfel getrokken was? Neen, die hypothese, geworteld in diepe, zeer diepe ervaring, is *voor hem* geweest een smartelijke erkenning van de waarheid.

De man, die voor „zijn naam" niet beter had kunnen doen dan te zwijgen, heeft zonder enige andere dan inwendige noodzaak, maar uit een *noodzaak,* een tafereel van de Oera-Linda-historie gegeven, dat hem zelf deed zien in de rol van dubbel gedupeerde, van de onkritise, de goedgelovige naprater van Beckering Vinckers, en in de rol van slachtoffer van Eelco Verwijs. Wel mocht hij zich nu herinneren, wat hij eens van Ottema geschreven had, die „gar zu arg durch den Betrug mitgenommen und angeführt" was, maar dit „seiner eigenen schwachen Kritik" te wijten had.

Wat Winkler uitsprak, waren derhalve geen losse beweringen, was geen ijdel, op sensatie belust gepraat van loslippige ouderdom, tevens dienende om hemzelf in een schoner licht te plaatsen; neen! *ondanks zich zelf* is Winkler gekomen tot het uitspreken van datgene, wat zich als onafwijsbare waarheid aan hem had opgedrongen.

De kategorise imperatief!

Daarin nu ligt de betekenis van zijn verklaringen, *echter alleen voor zooverre wij mogen aannemen, dat zij op die inwendige ervaring berusten.*

Welk een tegenstelling tussen Verwijs' rechtschapene onkunde in de Spectator en zijn duivelskunsten van later. Welk een afstand tussen die hovaardige, lichtelijk waanwijze uitspraak, waarin, met voor Friezen van vroeger en later tijd eigenaardige mentaliteit, onbevoegdheid van niet-Friezen verkondigd wordt, om in zaken, Friesland betreffende, mee te spreken — en deze

---

[1]) Verslagen van het Friesch Genootschap, 1869—70, bl. 190 en 195.

openbaring, die in haar diepste wezen niet anders was dan de schaamtevolle erkentenis van *eigen* jeugdige onkunde, dwaling en misvatting!

Hoe diep een val van de rustige hoogte eener zelfbehaaglijke zekerheid, niet als Ottema en zooveel anderen, het slachtoffer te zijn van een domslimme falsaris tot in de diepten van de twijfel en het knagend besef, door deze zelfgenoegzaamheid de dupe geworden te zijn van een falsificator, met wie hij a. h. w. onder één dak gewoond had!

Een lange tijd van worsteling, van tegenspartelen moet daar tussen liggen, een tijd van uitvluchten en zelfbedrog. Het woelde en gistte in Winkler, maar hij hield zich gesloten. Hof, met wie hij op vertrouwelijke voet stond, heeft meer dan eens gepoogd, hem over 't Oera-Linda-Boek aan het spreken te krijgen. Vergeefs. Over „dat sleaue boek" liet hij zich toen nog niet uit. Nadat echter sinds 1903 het O. L. B. een wederopstanding beleefd had en er beschouwingen in het oude genre verschenen; toen men Beckering Vinckers — nu histories geworden — voor feuilletonnistise en antiquarise doeleinden begon uit te buiten toen werd het voor Winkler een gewetenszaak, of hij dat kwaad mocht laten voortwoekeren.

Er zijn tekenen, die er op wijzen, dat Winkler — ondanks ommeslag van waanwijsheid tot contritie — nimmer tot de rechte zelfkennis in dezen gekomen is. Ware dat wel het geval geweest, hij had de ganse Oera-Linda-historie weten te objectiveren en daardoor zich zelf de rust verschaft, waarnaar hij zoozeer, maar vergeefs verlangde. Hoogstwaarschijnlijk zou hij dan ook wel eenige positieve aanwijzingen hebben kunnen geven, die aanvaard zouden zijn. Winkler is echter nimmer boven het Oera-Linda-Boek uit kunnen komen. Vandaar dat hij getracht heeft, zich zelf te sparen, zooveel mogelijk. In zijn memorie stelt Winkler het voor, alsof Verwijs — toen deze hem brief op brief schreef, om hem aan het vertalen te krijgen — hem eigenlijk in vertrouwen had willen nemen, hetgeen echter op zijn oprechte eenvoud afgestuit zou zijn. Zoo iets is volstrekt uitgesloten; men leze aandachtig Verwijs' brieven en herinnere zich Winkler's pedante grootspraak van 1877. Winkler verweert zich door de gedachte van *medeplichtigheid* slechts tegen de voor hem zooveel hinderlijker, van onbewust *werktuig* geweest of als zoodanig bedoeld te zijn De gedachte, door Verwijs ge-

bruikt te zijn, heeft hij zoo ver mogelijk van zich gehouden. Opmerkelijk zijn zijn zeer sympathieke woorden aan het adres van den heer Eekhoff, volgens Winkler het eigenlijk bedoelde slachtoffer. Winkler kòn meegevoelen met Eekhoff, achter wiens rug hij zich schuilhoudt. Want hij mocht het nu boven allen twijfel achten, dat Verwijs hem, als rapporteur en vertaler, *een hoofdrol had toebedeeld* in de tragi-comedie. [1]) Verwijs moet gedacht hebben, dat de jonge, onervaren, wellicht wat pedante amateur-filoloog, zich door die onderscheiding vereerd zou gevoelen, een handig werktuig voor zijn doeleinden.

Zulke gedachten mogen het geweest zijn, die om toegang aangeklopt hebben bij de oude, verontruste Winkler. Hij heeft het echter niet over zich kunnen verkrijgen, de waarheid in deze gedaante te zien, hard en ongesluierd.

Toch is het merkwaardig, dat de stukken, die ons in staat stellen tot een oordeel over Winkler's vroegere denkbeelden, zooals Spectator-1877 en Ostfriesisches Monatsblatt, met vele andere door Winkler in het kistje gedeponeerd zijn, bij zijne, hem zelf verschonende memorie, evenals de belangrijke brieven van Verwijs. Winkler verschaft dus wel de middelen tot interpretatie van zijn memorie en dient weer, ondanks zich zelf, de waarheid. [2])

Wij hebben in het bovenstaande alleen met Verwijs rekening gehouden, alsof de theorie niet Haverschmidt naast Verwijs gesteld had. We zullen daar rekenschap van moeten geven. Vooreerst geeft Winkler niet de minste positieve aanwijzing op Haverschmidt's medeplichtigheid. Ten twede heeft hij in de waardering van Haverschmidt's motieven sterk geweifeld, zooals ook uit de mededelingen van de heer Hof blijkt. Pas in het laatste halfjaar, voorafgaande aan het Oera-Linda-testament, is hij tot de overtuiging gekomen, dat het Haverschmidt er om te doen geweest is, het gezag van de Bijbel aan te tasten. [3]) Ten derde weten wij van geen enkel persoonlijk

---

[1]) Zie Verslagen van het Friesch Genootschap 1869—70 bl. 190 en 195 en in De Vrije Fries, XXV, bl. 50.

[2]) Daarom is het te betreuren, dat in de De Vrije Fries XXV met de andere stukken niet een volledige inventaris van Winkler's kistje gepubliceerd is.

[3]) It Heitelân, bl. 244.

contact van Winkler met Haverschmidt, dat de mogelijkheid van inwendige ervaring, van intuïtief weten open laat, hetgeen in zijn verhouding tot Verwijs juist een moment van betekenis moet geweest zijn. Wat Winkler over Haverschmidt — en Over de Linden — gezegd heeft,is hoogst waarschijnlijk niet meer dan een verstandelijke hypothese geweest, voortkomende uit deze overleggingen, die iedereen maken kan: Haverschmidt was een academievriend van Verwijs. Hij is predikant aan Den Helder geweest. Daar kwam hij in aanraking met Over de Linden. — Met zulke overleggingen geraakte Winkler echter buiten zijn eigenlijk ervaringsgebied. In hoeverre deze waard zijn een punt van onderzoek uit te maken, onafhankelijk van de persoon Winkler, zij daargelaten. Binnen Winkler's ervaringsgebied was echter slechts plaats voor een Verwijs-theorie. Het komt mij voor, dat we in Winkler's streven, om ook anderen dan Verwijs in de ontstaansgeschiedenis van het O. L. B. te betrekken, weer een onbewuste poging moeten zien om zichzelf te neutraliseren.

Hoe is de grote ommeslag in Winkler's denkwijze ten aanzien van het O. L. B. en zijn ontstaan te verklaren? Het is moeilijk daarop een bepaald antwoord te geven, want Winkler heeft alles achterwege gelaten, wat ons in staat had kunnen stellen, ons daarover een oordeel te vormen. Deze omstandigheid wettigt het vermoeden, dat we hier staan voor een *in hoofdzaak* intern psychies proces, d. w. z. dat naar alle waarschijnlijkheid slechts weinige en geringe feiten invloed op Winkler's denkwijze gehad hebben; dat andere combinatie van reeds aanwezige elementen, onder invloed van studie, levenservaring en veranderde omgeving, bovenal onder invloed van een veranderde opvatting van het *karakter* van het O. L. B. een *vermoeden*, ten slotte een *overtuiging* gevormd hebben, waarvoor hij a posteriori de nodige bewijsstukken heeft trachten bijeen te brengen. (Winkler spreekt van „stille nasporingen"), wat hem zelfs niet in de verte gelukt is.

Als ik wel zie, dan moet een heel vaag gevoel van beetgenomen te zijn, reeds uit de eerste dagen van het O. L. B. dagtekenen. Dit is dan mede oorzaak geweest van Winkler's dralen (het duurde een jaar voor hij met zijn onnozel verslagje gereed was). Men weet, dat er reeds destijds te Leeuwarden

waren, die zeiden: „Het zal een grap van Verwijs zijn". [1]) Dit primaire gevoel is dan onder een zware voorstellingenlast bedolven geraakt. Vermoedelijk is Ottema's gezag en ernst en macht van feitenmateriaal daar niet vreemd aan, al was die dan ook *pro*. Ottema's hardnekkige verdediging moest bij zijn tegenstanders, vooral bij Friezen, die zijn ernst kenden en waardeerden, toch ongetwijfeld de indruk achterlaten, dat in het O. L. B. een man met bijzondere kwaliteiten aan het werk geweest was, degelijk en ernstig, zoodat de gedachte aan platte beetnemerij verworpen moest worden. Eindelijk ontsloeg het geharnast betoog van Beckering Vinckers hem van alle overgebleven scrupules. Winkler's Spectator-artikel bevat daarom waarschijnlijk ook een element afrekening van de schrijver met zich zelf, met zijn twijfelingen, zijn geheime vrees. Inderdaad, hij heeft zich *gaarne* door Beckering Vinckers laten overtuigen.

In hetzelfde jaar 1877 plaatste Winkler in *De Navorscher* [2]) een stukje, dat als een aanvulling van B. V.'s bewijzenmateriaal bedoeld was. *Een Voorlooper van het O. L. B.* heeet het. Daarin wees hij als hoofdbron aan een werk van de Vlaamse raadsheer Charles Joseph de Grave, getiteld: *République des Champs Elysées ou Monde ancien,* Gent, 1806, welk werk volgens Winkler zóózeer met het O. L. B. overeenstemde, dat hij het ene niet anders kon beschouwen dan als een navolging van het andere. Elders kom ik op dit werk terug. Hier willen wij alleen maar vaststellen, dat Winkler — hij had het wel even mogen vermelden — deze suggestie niet aan zich zelf verschuldigd was. Zij was afkomstig van Jules Andrieu, die in *The Academy,* van 17 Juni 1876, het O. L. B. en genoemd boek van De Grave, meende te kunnen afleiden uit een gemeenschappelijke bron: een Zweeds werk van Olof Rudbeck, Upsala, 1679, getiteld: *Atland eller Mannheim.* Deze theorie (Beckering Vinckers' onthullingsbrochure was nog niet verschenen), werd door Taco H. de Beer in het weekblad *Euphonia* van 24 Juni d.a.v. (no. 13) aan het Nederlandse publiek medegedeeld. Beckering Vinckers had schijnbaar deze suggestie versmaad of ge-

---

[1]) Dr. C. P. Burger in Tijdschrift voor Boek- en Bibliotheekwezen, jg. 1907.

[2]) De Navorscher, 1877, bl. 115.

negeerd. Uit een brief van hem aan Winkler [1]) blijkt, dat hij er wel rekening mee gehouden had, doch dat het desbetreffende gedeelte ten offer gevallen is aan de bekrompenheid van de drukker. Winkler in elk geval acht Andrieu's aanwijzing een andere bejegening waard. Hij meent die met B. V.'s resultaten in overeenstemming te brengen door De Grave niet naast, maar boven het O. L. B. te plaatsen. [2]) Dat Ottema in het bezit was van een De Grave, vindt Beckering Vinckers hoogst belangrijk, evenals blijkbaar Winkler. Er is niet veel aandacht aan Winkler s stukje in *De Navorscher* geschonken. De schrijver is trouwens in gebreke gebleven, zijn opvatting nader te demonstreren. De onmogelijkheid, om zijn stelling waar te maken, moet hem, ondanks enige overeenkomst in algemene trekken, toen het er op aan kwam, spoedig gebleken zijn. Toch geloof ik, dat het nadenken over dit zonderlinge boek van De Grave, dat een fantastise ideaal-republiek plaatste aan de monden van de Rijn; dat alle beschaving van daar deed uitgaan; dat 't eiland Schouwen maakte tot het eiland van Circe, verblijfplaats van Ulysses, die respectievelijk hun namen zouden geleend hebben aan Zierikzee en Vlissingen [3]) — zeer veel heeft bijgedragen om Winkler het ware karakter van het Oera-Linda-Boek te openbaren.

„Een sleau boek" noemde hij het later, d. w. z. een mal, dwaas, vreemd boek vol flauwe ... gekheid. Dat was al veel gewonnen, want schoon eenzijdig, deze opvatting ging boven Beckering Vinckers' resultaten uit en wees de weg naar de oplossing. Zoo heeft De Grave ongetwijfeld de smorende invloed van Beckering Vinckers bij Winkler helpen te niet doen.

Heeft Winkler Verwijs nog een keer ontmoet in de drie levensjaren, die de laatste nog restten, b.v. op de vergaderingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde, waarvan ook Winkler sedert 1875 lid was? En heeft hij daar nadere suggesties ontvangen? Het is mogelijk, maar onbewijsbaar.

Eén belangrijke factor moeten wij nog in rekening brengen.

---

[1]) In het kistje.

[2]) Andrieu nam aan, dat het O. L. B. in 't laatst van de 17de eeuw uit Rudbeck's werk afgeleid was. Dit is met B. V.'s opvatting niet te rijmen.

[3]) Vgl. de zotte plaatsnamen-afleidingen in het O.-L.-B.: *Leiden* uit *Lydasburcht* (van de half-godin Lyda), enz.

In hetzelfde jaar 1877 had Winkler Friesland metterwoon verlaten en zich te Haarlem gevestigd. Zijn veeljarig verblijf in Holland, waar hij niet onder de onmiddellijke invloed van een Friesland en elkander verheerlijkende geleerdenkring stond; waar hij met Nederlandse geleerden en Nederlandse wetenschap in aanraking kwam en zijn Friese aspiratiën tot Groot-Nederlandse wist om te vormen, moet op de algemene kleur van zijn denken van groten invloed geweest zijn. Daar begon het duister voor hem op te doemen, wat hem wel nimmer als klare, objectieve waarheid voor ogen gestaan heeft: dat de Friese wetenschap een halve eeuw bij de Hollandse ten achter was; dat de wetenschappelijke kritiek daar geen reiniging gebracht had; dat nieuwere inzichten op het gebied van taal en historie aan Friesland voorbijgegaan waren en nieuwe methodes van onderzoek daar geen ingang hadden gevonden. Friesland met zijn in vele opzichten eigene cultuur miste nu zijn Athenaeum, dat een schakel had kunnen vormen met de Hollands-Nederlandse wetenschap. De Bibliotheek was naar Leeuwarden gegaan, en een Buma, die de Buma-bibliotheek en de Buma-lenen gesticht had, mocht er van gedroomd hebben, Leeuwarden tot het brandpunt van een hoge Friese cultuur te maken; het *Friesch Genootschap* mocht zich met ijver wijden aan zijn taak van voornaamste drager dier cultuur, Leeuwarden was geen toonaangevend centrum geworden, dat op een lijn te stellen ware met de grote Nederlandse centra van wetenschap en kunst, — en de prestaties van het *Friesch Genootschap* waren niet in overeenstemming met de aanspraken, die men stilzwijgend of luide genoeg deed gelden.

Dit moet Winkler langzamerhand tot half-bewustheid gekomen zijn door zijn langdurig verblijf in Holland. Vreemde schamplichten zag hij spelen over het Oera-Linda-Boek, dat de hoogheid en de oudheid van de Friese stamcultuur zoo buitensporig verhief, met schijn van ernst, ja, met niet meer dan een schijn, want de frivole toon van het „sleaue boek'' klonk steeds scheller en hatelijker voor hem op.

Naarmate voor Winkler's besef de klove tussen Friese werkelijkheid en het Friese ideaal dieper werd, onthulde zich voor hem het ware karakter van het Oera-Linda-Boek. Steeds duidelijker hoorde hij daarin de lach schateren van Mephisto, die de Friezen deze drogbeelden voor ogen getoverd had, zooals hij weleer de

verblufte stamgasten im Bremer Ratskeller deed, toen zij elkaars neuzen voor kersen hielden en begonnen te „raufen" [1]), zooals hij nu de Friezen met satanies genoegen had zien plukharen.

Wie was de spotgeest, „naneef van den vader der logenen", gelijk Verwijs eenmaal Cornelis over de Linden betiteld had? Wie was de vreemde geest, die buiten en boven die relatief ietwat achterlijke cultuur stond; die haar in haar kracht en zwakheid, haar tendenzen en idealen, haar middelen en doeleinden zoo volkomen doorgrond had?

Het was dezelfde Eelco Verwijs, die schoon in aanzienlijke betrekking de Genootschapskring binnengetreden, als geen Fries zijnde, in zaken, Friesland betreffende, *niet voor vol* werd aangezien; de aartsspotter, die deze behandeling uit de hoogte — niet alleen het jonge amateurtje Johan Winkler veroorloofde zich die houding — met de pijlen van zijn vernuft betaald zette.

Het gevoel voor deze situatie is Winkler langzamerhand gekomen. Hij, Verwijs, moest de man geweest zijn, die hen allen doorzien en hen allen om de tuin geleid had.

Tal van kleine feitjes uit de voorgeschiedenis van het O. L. B. lieten tot schrik van Winkler een nieuwe duiding toe . . .

Dat Winkler niet alles scherpomlijnd voor zich gezien heeft, is ten dele het gevolg van zijn tegenspartelen, van zijn persoonlijk verweer tegen de rol van dupe. Maar toch ook hiervan, dat hij, de arts-dilettant-taal- en geschiedkundige, zelfs later, niet ver genoeg boven en buiten die kringen stond, en hun tendenzen en idealen niet voldoende wist te verloochenen. Zoo bleef hij bij zijn beoordeling van de situatie aan de *personen* hangen. Zijn ganse visie was ingesteld op de tegenstelling tussen Eekhoff en Verwijs.

Hij zag niet, wilde niet, en kon ten dele ook niet zien, dat het antagonisme tusschen de archivaris en de archivarius *symptomaties* was. En zijn haat concentreerde zich op het „sleaue boek", dat hij met zijn voelen gepeild had . . . tenslotte, — maar niet met zijn denken omvat.

---

[1]) Goethe, Faust.